

Вітомський Юрій Леонідович,
доцент кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики Київського
інституту інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія», член Національної
психологічної асоціації України, кандидат
психологічних наук;
Бондаренко Степан Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Київського інституту інтелектуальної
власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ВИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Безсумнівно, вина – це складне і багатоаспектне соціальне та правове явище. У КК України вперше на нормативному рівні в історії кримінального права України наведене його визначення.

Натомість, у науці кримінального права існують різні підходи і концепції, які пропонують власне визначення поняття та змісту вини.

До таких концепцій можна сміливо віднести нормативну, оціночну, фінальну, об'єктивну та психологічну теорії (концепції) вини у кримінальному праві України.

У сучасній вітчизняній кримінально-правовій науці основне місце посідає психологічна теорія вини (що, по суті, і є темою нашого дослідження).

Прихильниками цієї теорії є П. Матишевський, А. Піонтковський, І. Філановський, С. Яценко та інші відомі вчені. Вперше тлумачення вини як психічного ставлення осудної особи до вчиненого нею кримінально-правового діяння у формі умислу або необережності дав А. Піонтковський у Загальній частині свого підручника із кримінального права України.

Слід зазначити, що вже у другому виданні цього підручника А. Піонтковський термін «вина» замінив на термін «суб'єктивна сторона складу злочину», приславшись до думки більшості радянських вчених того часу [1, с. 131].

З точки зору психологічної теорії вина — це психічне ставлення особи до кримінального протиправного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу або необережності.

Варто зазначити, що прибічники цієї теорії зазначають, що вина – це завжди умисел або необережність [2, с. 120]. Лише за наявності вини особи щодо вчиненої нею дії (або ж бездіяльності) можна говорити про склад кримінального правопорушення як підставу кримінальної відповідальності.

У кримінально-правовій літературі початку 50-х років ХХ ст. мало місце твердження, що поряд із більш вузьким поняттям вини як ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, тобто умислу і необережності, кримінальне право знає більш широке розуміння вини як підстави кримінальної відповідальності [3, с. 103].

Проте це положення було гостро розкритикованим. Необхідно погодитись із П. Матишевським, який зауважує, що вина – це лише психічне ставлення особи до кримінального протиправного діяння, яке вчинене нею [4, с. 136].

На підтвердження своєї думки він зазначає, що у кримінальному законодавстві України поняття вини вперше визначене в КК України 2001 р. Відповідно до ст. 23 КК виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [6, с. 128].

Передумовою вини є осудність особи, яка вчинила злочин, і досягнення нею віку, встановленого щодо кримінальної відповідальності за таке кримінальне правопорушення.

Тобто два елементи складу кримінального правопорушення – суб'єкт і суб'єктивна сторона – становлять суб'єктивну підставу кримінальної відповідальності, а два інших – об'єкт і об'єктивна сторона – об'єктивну підставу кримінальної відповідальності і тим самим створюють єдину підставу кримінальної відповідальності, якою є склад кримінального правопорушення.

Таким чином, прихильники зазначеної теорії розглядають вини як психічне ставлення особи до злочинного діяння, вчиненого нею, та його наслідків у формі умислу або необережності.

Трапляються в літературі і визначення психічного ставлення як «ставлення свідомості та волі». Очевидно, не існує юридичного поняття «психічне ставлення» – це поняття визначається та вивчається психологічною наукою.

Саме із психологічної науки юриспруденція запозичує психологічні категорії, поняття, закони. В. Мясіщев, досліджуючи теорію психологічного ставлення людини, визначив його так: «У психологічному плані відношення людини являє собою внутрішню індивідуально-вибіркову сторону її різноманітних зв'язків з різними явищами дійсності...» [8, с. 56].

Кримінальне право цікавить лише таке психічне ставлення, яке зумовило вчинення кримінального правопорушення і відобразилось у ньому.

Це і визначає межі психічного ставлення, яке у кримінальному праві має назву «вина»: воно обмежується ставленням до суспільно небезпечного діяння і до його суспільно небезпечних наслідків. Кожний психічний акт складається з двох елементів (аспектів) – інтелектуального та вольового.

Деякі вчені, наприклад П. Дагель, доцільно, на нашу думку, виокремлюють і третій елемент (аспект) – емоційний [8, с. 145].

У реальному житті ці компоненти між собою мають дуже тісний зв'язок, взаємообумовлюють один одного, є сторонами єдиного психічного ставлення; і їх відокремлений розгляд можливий лише за умови теоретичного аналізу.

Однак зазначеними вище елементами не вичерпується зміст психічного ставлення, що являє собою вину, оскільки в дії, як у «клітині», є зародки усіх елементів або сторін психіки.

Тому різноманітні моменти психічного життя, оскільки вони відобразились у вчиненні злочину, можуть бути складовою змісту поняття «вина».

Будь-яка дія (або бездіяльність) людини чимось мотивована і спрямована на певну мету: вирішити те або інше завдання та відобразити певне ставлення людини до всього навколишнього середовища.

Не можемо не відзначити таку категорію, як мислення – психічний процес, завдяки якому свідомість людини відображає предмети і явища дійсності в їх суттєвих ознаках і виявляє різноманітні зв'язки, що існують між ними. Завдяки мисленню стає можливою найвища форма психічного відображення дійсності – людська свідомість, що є відображенням дійсності у формі ідеальних, розумових уявлень, що опосередковуються мовою і є регулятором цілеспрямованої поведінки людини. Мислення людини не завжди відповідає її свідомості, а є одним із її знарядь поряд із відчуттям, сприйняттям, пам'яттю.

Підсумовуючи викладені вище положення щодо психологічної теорії вини, слід виокремити такі основні її характеристики: 1) вина – це психічне ставлення особи до кримінального протиправного діяння, яке вчиняється нею, та його наслідків у формі умислу чи необережності; 2) вина – це завжди умисел або необережність; 3) кожний психічний акт певною мірою містить два елементи (аспекти) – інтелектуальний та вольовий, інколи виокремлюють і третій елемент (аспект) – емоційний; 4) вина є умовою кримінальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Пионтковский А. А. Уголовное право РСФСР. Общая часть. М. : Гос. изд-во, 1924. 238 с.
2. Котюк В. О. Теорія права. К.: Істина, 2010. 186 с.
3. Утевский Б. С. Вина в советском уголовном праве. М. : Юрид. лит., 1950. 319 с.
4. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина. К.: А.С.К., 2001. 352 с.
5. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. 2-ге вид. переробл. та допов. Станом на вересень 2011 р. К. : Центр учбової літератури, 2012. 320 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. О. Беньківський та ін. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. К. : ЮрінкомІнтер, 1997. 512 с

7. Мясичев В. Н. Личность и неврозы. Л. : Ленинград. ун-т, 1960. 426 с.
8. Дагель П. С., Котов Д. П. Субъективная сторона преступления и её установление. Воронеж : Воронежский ун-т, 1974. 243 с

Вознюк Андрій Андрійович,

завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ

Важливим кроком на шляху забезпечення протидії діяльності кримінальних авторитетів та очолюваних ними організованих злочинних об'єднань стала «реанімація» УБОЗу в особі Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, а також надання цьому суб'єкту відповідних кримінально-правових інструментів, створених на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. (набрав чинності 27 червня 2020 р.). Указаним законом суттєво змінено підстави кримінальної відповідальності представників організованої злочинної спільноти.

Незважаючи на низку переваг таких інструментів, аналіз відповідних положень кримінального законодавства дозволяє виявити їх вади з метою формулювання подальших напрямів удосконалення законодавства у цій сфері.

1. Злочинна спільнота – зайва форма співучасті.

Важливо звернути увагу на доцільність доповнення КК України положенням про злочинну спільноту. Видається, що єдина користь із такого кроку законодавця – це можливість призначення більш суворого покарання, оскільки санкція ч. 4 ст. 255 КК України містить покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна. Аналогічні дії (йдеться про створення та керівництво) щодо злочинної організації караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна. З огляду на практику призначення покарання для учасників злочинних організацій, важливе значення має нижня межа позбавлення волі у зазначених санкціях, оскільки для цих суб'єктів досить часто покарання призначається у мінімальних межах, а в